

**ПЛАНИ БУДІВНИЦТВА ПАМ'ЯТНИКА Т.Г. ШЕВЧЕНКОВІ
У КИЄВІ В ДОБУ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО
(квітень-грудень 1918 р.)**

У статті розглянуто спроби будівництва пам'ятника Т.Г. Шевченкові у Києві, за участю як державних установ, так і громадськості. Проаналізовано засідання різних комісій з даного питання, та відкриття монументів Кобзарю за межами столиці.

Ключові слова: Т.Г. Шевченко, пам'ятник, «Об'єднавчий комітет по спорудженню пам'ятника Т.Г. Шевченка у Києві», Київська міська дума, комісія, періодична преса.

Події 1917 р. в Україні створили якісно інші умови для подальшого розвитку культурно-освітнього життя. Відбувається зростання національної свідомості, робляться «перші кроки» у сфері охорони пам'яток культури в Україні. Разом із тим постає потреба будівництва нових пам'ятників, які б відповідали новій ідеології. До реалізації цієї справи взялися державні установи, громадські та культурні організації. Їх співпраця досить виразно проявилася у спробі спорудження пам'ятника Т.Г. Шевченкові у Києві. Зведення монументу українському Кобзареві мало велике значення для поширення національної ідеології. Українська дослідниця В.О. Венгерська з цього приводу зазначила, що «спорудити пам'ятник Шевченку саме в Києві – признати значення Києва, як першої купелі православного християнства ... отримати в руки одне із вірних знарядь пропаганди» [25, с.131].

Зазначену проблему частково висвітлювали: І.І. Щитківський [24], О. Левицький [18], А. Хвиля [31], О. Нестуля [29], Г. Рудий [30] та інші науковці, проте, вирішуючи свої дослідницькі завдання, цілісних сюжетів з даної проблеми вони так і не створили.

Метою дослідження є висвітлення планів української влади та громадськості в добу Гетьманату щодо будівництва пам'ятника Т.Г. Шевченкові у Києві, а також спорудження монументів Кобзареві за межами столиці.

Весною 1918 р. відновилися спроби українського громадянства із залученням гетьманської влади, щодо будівництва пам'ятника Т.Г. Шевченкові у Києві. Про нього подавалося чимало інформації на шпальтах періодичної преси. Так в газеті «Нова Рада» точилася дискусія з приводу зведення пам'ятника Т.Г. Шевченкові. Розпочав її український історик, етнограф, письменник О.І. Левицький статтею «Занехаяна справа», в якій зазначалося, що в травні 1918 р. відділ українського пластичного мистецтва при Міністерстві народної освіти звернув увагу на те, що «в столиці немає пам'ятників національним українським героям, або хоч такі пам'ятники й є, як от Б. Хмельницькому, Кочубею, Іскрі, але вони збудовані за царського режиму й мають тенденцію виявляти історію єдиної невідомої Росії». Висловлювалося думка ліквідувати ці прогалини й збудувати монументи борцям, які «віддали своє молоде життя за державну не-

залежність» [18, с.1]. Як приклад, автор наводить спроби будівництва пам'ятника Т.Г. Шевченкові у Києві, вказує на те, що колись «заборонялося прилюдно молитися за душу славетного Кобзаря». Незважаючи на те, докладалося чимало зусиль, щоб збудувати пам'ятник, який планували відкритий у 1914 р. на столітній ювілей поета, проте цього не сталося. «Маючи власну державу, громадсько-політичні діячі, в першу чергу втратили ту «енергію і запал», що була колись» [18, с.1]. О.І. Левицький критикує київський та полтавський комітети по збудуванню пам'ятника Т.Г. Шевченкові, які утворилися у 1906 р. Саме вони мали спільно опікуватися цією справою, зокрема фінансовою стороною. А по суті ніяких зрушень не відбувалося, лише через два роки спромоглися отримати дозвіл на збір коштів. Дописувач цікавився долею та кількістю зібраних грошей. Наприкінці, висловлював сподівання, що справа зрушиться з мертвої точки і монумент Кобзарю буде стояти на «хорошому» місці у Києві. Вважав, що до цієї справи варто було б долучити зазначені вище комітети, Академію мистецтв, відділ українського пластичного мистецтва при міністерстві освіти, а також усіх бажаючих, «яких обходить справа будівництва пам'ятника Т.Г. Шевченкові». Зволікання «ображає нашу національну честь, непростенний гріх коли ми забудемо про обов'язок перед пам'яттю нашого великого поета» [18, с.1].

На захист комітетів виступив із статтею голова «Об'єднаного комітету по спорудженню пам'ятника Т.Г. Шевченка у Києві» І.І. Щитківський. Він звернув увагу на складну політичну ситуацію, заручником якої став комітет, а також фінансову сторону поставленого питання. Відстоюючи інтереси Київського комітету І.І. Щитківський, зазначив, що він працював активно лише до початку Першої світової війни, після чого, так би мовити пішов у підпілля, боячись розізлити царську адміністрацію, яка будь-якої хвилини могла арештувати рахунки комітету на яких містилися пожертви на пам'ятник Т.Г. Шевченкові [23, с.2-3]. Дійсно, слова І.І. Щитківського підтверджуються документально. У 1909 р. два комітети Київський і Полтавський об'єдналися в один – «Об'єднанчий комітет по спорудженню пам'ятника Т.Г. Шевченкові». За його пропозицією Київська міська Дума виділила місце під спорудження пам'ятника Т.Г. Шевченкові, а у травні наступного року було оголошено міжнародний конкурс на кращий проєкт монумента Кобзарю. Проте такі дії не сподобалися керівнику Київського навчального округу А. Зілову та генерал-губернатору Ф. Трепову. Останній звернувся до міністра внутрішніх справ П. Столипіна з проханням призупинити діяльність організації. Заручившись підтримкою міністра, проводяться репресії стосовно членів комітету [24, с.162-163]. Після національно-демократичної революції комітет не міг зібратися, оскільки чекали обрання міської Думи, десять членів якої згідно статуту запрошувалися до комітету. Досить негативно впливали на діяльність комітету чорносотенні часописи «Кієвлянин», «Новое Время», справники, жандарми, губернатори, Синод [23, с.2-3].

Відносно фінансового питання, то І.І. Щитківський наводить дані на 1917 р., згідно яких Київським комітетом було зібрано біля 100 тис. крб., що були переведені у цінні папери та містилися у Київському банку, а також готівкою у Київському товаристві взаємного кредиту і Київській міській касі, під відсотки. В свою чергу Полтавський комітет залишив кошти у тих установах та організаціях, які безпосередньо займалися їх накопиченням. Так, Полтавською губернською земською управою було зібрано близько 55 тис. крб. – переведені у цінні папери. На рахунках Золотоношської повітової земської управи зберігалося – 6902 крб. Були також невеликі суми, що знаходилися на рахунках інших інституцій. Проте, як зізнається І.І. Щитківський цих коштів не вистачало для спорудження пам'ятника Т.Г. Шевченкові [23, с.3].

Варто звернути також увагу на те, як проходив збір коштів на пам'ятник Кобзареві у Києві. Так, окрім пожертвувань від проведення різного роду вечорів та свят, Всеукраїнського збору коштів, були й інші способи. Одним з яких був продаж світлин Т.Г. Шевченка роботи Мат'є в кількості 3 тис. екземплярів. Відомий Київський видавець А.В. Ідзиковський продав їх І.І. Щитківському по заниженій ціні всього – 15 коп. за одну картину. Таким способом, він намагався долучитися до національної справи. Витративши 450 крб. комітет намагався тим самим заробити у декілька разів більше. Отримані кошти повинні були витрачатися на упорядкування могили Кобзаря у Каневі та спорудження пам'ятника у Києві [13, арк.41-42; 14, с.446].

Як зазначає О.О. Нестуля: «Занятий пошуками компромісу з діями українського руху гетьманський уряд не міг не звернути увагу на їх позицію щодо одного з найважливіших питань – збереження національної історико-культурної спадщини України» [29, с.144]. Г.Я. Рудий в свою чергу аналізуючи періодичну пресу революційного періоду приходить до висновку, що саме «газетна періодика не тільки зробила вагомий внесок у формування громадської думки, а й своїми публікаціями стимулювала активність державних органів щодо розв'язання цієї важливої національної справи... – спорудження пам'ятників Т.Г. Шевченку» [30, с.77]. Так, на початку жовтня 1918 р. Рада Міністрів видала указ про вшанування пам'яті Т.Г. Шевченка у Києві. Вже 9 жовтня 1918 р. Міністр народної освіти та мистецтва, сенатор М.П. Василенко звернувся до Головноуправляючого справами мистецтва і національної культури в Україні П.Я. Дорошенка з проханням у якому зазначалося, що на засіданні Ради Міністрів 8 жовтня голова Ради Ф.А. Лизогуб розглядаючи деякі законопроекти Міністерства освіти підняв питання про пам'ятник Т.Г. Шевченкові, та познайомив Раду з тими труднощами, які виникали з приводу вибору місця для спорудження пам'ятника. Рада міністрів з пропозицією Ф.А. Лизогуба доручила М.П. Василенку «просити П.Я. Дорошенка негайно вжити всіх заходів для найшвидшого здійснення постановки пам'ятника Т.Г. Шевченкові» [1, арк.9зв.], [28, с.48].

Після чого М.П. Василенко запропонував П.Я. Дорошенку терміново розглянути художні й фінансові аспекти будівництва

пам'ятника та визначити місце його спорудження [27, с.10], оскільки зазначене раніше на перехресті вулиць Караваївської і Великої Васильківської не могло бути реалізоване. Після ґрунтового опрацювання справи П.Я. Дорошенку рекомендувалося як найшвидше зробити доповідь в Раді міністрів [2, арк.1].

Наступного дня до П.Я. Дорошенка з доповідною запискою звернувся відомий український мистецтвознавець та громадський діяч, комісар по охороні пам'яток старовини і мистецтва Київської губернії М.Ф. Біляшівський в якій зазначалося, що справа з постановкою пам'ятника Т.Г. Шевченкові в столиці України досить важлива. Для її реалізації варто створити спеціальну комісію, виключно з фахівців з відділу пластичних мистецтв, на відміну від комісії, що працювала раніше при міському управлінні, до складу якої входили люди, іноді, далекі від мистецтва. Новоутворена комісія, за словами М.Ф. Біляшівського «повинна оголосити відповідний міжнародний конкурс» [3, арк.2]. Так, окремі українські громадсько-політичні діячі усвідомлювали важливість спорудження монумента Т.Г. Шевченкові у Києві. Вони робили це для увічнення пам'яті Великого Кобзаря, а також, щоб підняти національну свідомість українського населення. Гетьман та проукраїнськи налаштована частина його оточення добре усвідомлювала, що спорудження пам'ятника Кобзареві, для малоосвіченого сільського населення, що було у переважній більшості, буде наочним прикладом прихильності гетьманської влади до «безсмертного сина» України. А з іншого боку пам'ятник національному «генію» і борцю за волю народу мав без сумніву знаходитися на видному місці у столиці, як засіб пропаганди серед паломників, що тисячами відвідували святі місця у Києві. Його пропонувалося спорудити в кінці Петровської алеї, або ж на Михайлівській площі, на місці пам'ятника княгині Ользі. Проте, як зазначає О.О. Нестуля не всі пропозиції М.Ф. Біляшівського були враховані, технічна комісія заборонила чіпати пам'ятник княгині Ользі, оскільки він міг зруйнуватися [29, с.144].

Справи з будівництва пам'ятника розглядалися і в наступні осінні дні. Так, 12 жовтня до І.І. Щитківського було направлено повідомлення від секретарства справ освітніх, відділу пластичних мистецтв, щоб той прибув у відомство з приводу художньої і кошторисної сторони проєктованого монументу, а також висловити власну точку зору щодо місця його встановлення [4, арк.6]. Через декілька днів (16 жовтня) Ф.А. Лизогуб організував спеціальну нараду на якій розглянули зазначені питання, що стосувалися пам'ятника українському Кобзареві [5, арк.7]. Наряду комісії було скликано 18 жовтня, у ній взяли участь головноуповноважений справами мистецтв і національної культури П.Я. Дорошенко (голова комісії), представник від «Національного Союзу», член ради міністра фінансів В.П. Мазуренко, голова (створеного, ще до революції) комітету з будівництва пам'ятника Шевченкові І.І. Щитківський, голова господарської комісії в справах Київського міського самоврядування, секретар І.М. Дяков, професор Академії Мистецтв Г.І. Нарбут [7, арк.13], голова відділу пластичних мис-

тецтв, головного управління професор Г.Г. Павлуцький, товариш голови Наукового товариства О.І. Левицький, член Ради міністра освіти В.П. Науменко, представник товариства «Стара Громада», сенатор Б.О. Кистяківський, В.І. Щербина [6, арк.8], директор департаменту головного управління П.І. Зайцев, який був обраний секретарем зборів [8, арк.13]. Голова засідання П.Я. Дорошенко проінформував присутніх про отримання листа від міністра освіти, копію якого запропонував комісії. Після цього учасники засідання проаналізували попередні спроби спорудження пам'ятника українському Кобзареві в Києві, зокрема, фінансову сторону проєкту. В комісії відбулася дискусія з приводу існування комітету у попередньому складі чи його реорганізації. І.І. Щитківський повідомив присутніх про його існування, ліквідувати який мала Київська міська Дума, що видала лише постанову, а всі інші напрацювання по цій справі передала Українській Центральній Раді. Проте, він не був розпущений. За ліквідацію – виступав Г.Г. Павлуцький, оскільки вважав, що «комітет не проявив належної інтенсивності в роботі». Противником такого розвитку подій виступив сенатор І.М. Дятлов, який зазначив, що «справу і надалі треба заховати в громадських руках, ... залучивши до його складу представників від уряду» [9, арк.13-13зв.]. Кистяківський висловився проти ліквідації комітету, пропонував перейти до виконання доручення зробленого комітетом і розглянути справу в цілому. Своєрідний компроміс запропонував В.П. Науменко, як давній член Комітету, він визнав за необхідне «поставити справу з постановкою пам'ятника так, щоби вона була ділом широких кіл громадянства з відповідною участю представників урядових установ» [10, арк.13зв.; 29, с.145].

Присутні також не могли знайти спільної думки щодо місця розташування пам'ятника українському Кобзареві. І.М. Дятлов висловив міркування, що місто, в якому буде споруджений пам'ятник, зацікавлене в тому, щоб долучити до цієї справи представників міської Думи. В свою чергу Г.Г. Павлуцький скептично поставився, зазначивши, що міська Дума не зможе знайти спільної думки з громадськими організаціями, що входили до складу комітету [10, арк.13зв.].

Так, після довгих дебатів, голова засідання поставив на головування питання про формат, який повинен мати новий комітет з будівництва пам'ятника Т.Г. Шевченка у Києві. Вирішили, що до його складу повинні увійти представники Київської міської Думи (5 чол.), губернських земств – по 1 (всього 9 чол.), представники від уряду(відповідних відомств) – (5 чол.), Державної Академії Мистецтв, Української Академії наук, Наукового товариства, від органу об'єднання «Просвіт», Українського національного союзу, Товариства українських архітекторів, Товариства діячів українського пластичного мистецтва, Товариства «Стара громада», від органу національного об'єднання Кубані, а також від органу об'єднання закордонної України (Галичини, Буковини й Угорської України) – по одному [11, арк.14-14зв.]. Загалом у комітет увій-

шло 29 чоловік, що представляли урядові органи, органи місцевого самоврядування, наукові та культурні товариства й установи Української Держави та українські громади за її межами [17].

Восени 1918 р. відбувається чимало засідань державних і громадських організацій, мета яких була одна – розглянути на затвердити способи увіковічення пам'яті відомого сина України. Проте, із зміною влади і важкою політичною ситуацією в країні збудувати пам'ятник Кобзареві у Києві не вдалося. Проте ці напруження були використані у майбутньому [28, с.48].

Незважаючи на незадовільну ситуацію з монументом у столиці, в регіонах країни поступово починають з'являтися пам'ятники Т.Г. Шевченку. За повідомленням газети «Земське діло» 20 травня 1918 р. у с. Дебрівці Нетягайлівської волості на Полтавщині відбулося свято з нагоди відкриття пам'ятника «славному нашому поетові» Т.Г. Шевченкові. Монумент було споруджено на кошти, що були зібрані з поміж селян, а також на гроші Дебрівського споживчого товариства [21, с.2]. На шпальтах періодичного видання зазначалося, що пам'ятник «знаходився на міцному постаменті, мав досить цікавий вигляд, коштував – 600 карбованців» [21, с.2]. На відкритті були представники від багатьох «Просвіт» Полтавщини, які виголошували промови, хор виконував пісні. На святі був також присутній відомий Кобзар – Іван Ткаченко. Виконуючи Шевченків «Заповіт», присутні плакали. Місцеві жителі були дуже вдячні за підтримку голові Нетягайлівської волостної управи Задорожному, який активно долучився до зведення пам'ятника українському Кобзареві [15, с.89]. Подібне відкриття пам'ятника відбулося у с. Діброві на Полтавщині, де місцеві жителі стали його фундаторами [20].

Ще за часів Української Центральної Ради від товариства «Просвіта» в м. Сумах поступило прохання до міської Думи, щоб збудувати пам'ятник Кобзареві [12, арк.27-27зв.]. Оголошено було збір коштів. Проте з різних причин реалізувати заплановане не вдалося.

Г.Я. Рудий звертає увагу на значну кількість кореспонденції у періодичній пресі про підготовку та відкриття пам'ятника Т.Г. Шевченкові в Ромнах на Полтавщині [30, с.77]. Весною 1918 р. було утворено спеціальну комісію, яка прийняла проект скульптора, уродженця Роменщини І.П. Кавалерідзе [19, с.2]. 27 жовтня цього ж року за ініціативи товариства «Просвіта» в місті було відкрито, як вважають дослідники, один із перших пам'ятників Т.Г. Шевченкові [15, с.8], загальною вартістю до 43000 крб. На урочистості прийшло близько 25 тис. чоловік, серед них був представник П. Скоропадського – осавул Бловатний [16]. Спеціально для цього влаштували грандіозний, як для провінції, концерт участь у якому взяли письменник Микола Вороний, актори Київського державного театру Михайло Микиша, Ірина Стешенко, Олександр Корольчук, Марія Вольгемут, бандурист Данило Шербина. Програма свята включала такі загальновідомі твори: «Мені однаково», «Послання до мертвих і живих», «Чирнець» – Т.Г. Шевченка, «Сон в ніч під 26 лютого», «Євшан-Зілля» – Миколи Вороного, «Народня

дума на смерть Т. Шевченка», «Калина» – Владислава Заремби, «Сонце заходить» – музика Якова Степового, «Жалібний марш» – Миколи Лисенка та ін. [22], [30, с.78].

В свою чергу дослідниця українського мистецтва Н. Кубриш аналізує зовнішній вигляд пам'ятника та задум І.П. Кавалеридзе. Згідно якого, фігура поета зливається з образом гори-кургану. Кобзар приймає її символічну значимість, енергію та міць. У важкий час, як вказує Н. Кубриш, – «земля дає силу селянському сину». Авторський задум включає в себе цілий комплекс характеристик. Так, поряд з соціальним аспектом передавалася нездоланна внутрішня сила поета, його зв'язок з рідною землею. Пам'ятник передавав думку про безсмертя, звільненого від «пут» Шевченкового слова [26, с.72].

Таким чином, у добу гетьманату П. Скоропадського державні установи, громадські та культурні організації докладали чимало зусиль задля спорудження пам'ятника Т.Г. Шевченкові у Києві. Проводили спільні засідання комісій, вироблялися плани спільних дій. Періодична преса в свою чергу різнобічно висвітлювала дане питання, подавала відомості про будь-які зміни. Проте, після невдалої спроби будівництва пам'ятника Кобзареві в столиці, періодика того часу присвятила чимало заміток про відкриття монументів Т.Г. Шевченкові в інших населених пунктах України, здебільшого на Полтавщині. Ці статті у пресі давали надію національно-свідомим громадянам сподіватися на продовження нелегкої справи щодо будівництва пам'ятника Т.Г. Шевченкові у Києві.

Список використаних джерел:

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління (далі – ЦДАВО України) – Ф.2582. – Оп.1. – Спр.7. – Арк.9зв.
2. ЦДАВО України – Ф.2457. – Оп.1. – Спр.37. – Арк.1.
3. Там само – Ф.2457. – Оп.1. – Спр.37. – Арк.2.
4. Там само – Ф.2457. – Оп.1. – Спр.37. – Арк.6.
5. Там само – Ф.2457. – Оп.1. – Спр.37. – Арк.7.
6. Там само – Ф.2457. – Оп.1. – Спр.37. – Арк.8.
7. Там само – Ф.2457. – Оп.1. – Спр.37. – Арк.13.
8. ЦДАВО України – Ф.2201. – Оп.3. – Спр.9. – Арк.13.
9. Там само – Ф.2201. – Оп.3. – Спр.9. – Арк.13-13зв.
10. Там само – Ф.2201. – Оп.3. – Спр.9. – Арк.13зв.;
11. Там само – Ф.2201. – Оп.3. – Спр.9. – Арк.14-14зв.
12. Держ. архів Сумської області – Ф.Р.2362. – Оп.20. – Спр.1. – Арк.27-27зв.
13. Інститут рукопису Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського. – Ф.2. – №28669. – Арк.41-42.
14. Т.Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів / упоряд. А.Г. Адаменко, М.П. Візир [кер.], І.Д. Лисоченко, Й.В. Шубинський – К. : Наук. думка, 1966. – 492 с.
15. Українське відродження 1917-1920 рр. на Сумщині / автор-упорядник Г.М. Іванущенко. – Суми : ФОП Наталуха А.С., 2010. – Т.1. – 280 с.: іл.
16. Відродження. – 1918. – 30 жовтня.
17. Киевская мысль. – 1918. – 9 октября.
18. Левицький О. Занехаяна справа / Ор. Левицький // Нова Рада. – 1918. – №93. – 6(24 травня) – С.1.

19. Пам'ятник Шевченкові в Ромні // Нова Рада. – 1918. – 19 (6) червня. – С.2.
20. Пам'ятник Шевченкові // Волинська народня газета. – Житомир. – 1918. – 28 серпня.
21. Повідомлення про відкриття пам'ятника Т. Шевченку // Земське діло. – 27 липня 1918. – С.2.
22. Сергієвський В. Відкриття пам'ятника Т.Г. Шевченкові в Ровнах / В. Сергієвський // Лохвицькое слово. – 1918. – 1 ноября.
23. Щитківський І.І. В справі пам'ятника Т. Шевченкові / І.І. Щитківський // Нова Рада. – 1918. – № 98. – 12 червня (30 травня). – С.2-3.
24. Щитківський І. Пам'ятник Т. Шевченкові у Києві та київська адміністрація / Іван Щитківський // Україна : науковий двомісячник українознавства. – К. : Державне видавництво України, 1925. – Кн.1-2. С.162-170.
25. Венгерська В.О. Парадоксальні вияви міфологізації та формування національного культу Тараса Шевченка у ХІХ ст. / В.О. Венгерська // Гуржійські історичні читання : зб. наук. праць / ред. кол. В.А. Смолій, О.І. Гуржій, А.Г. Морозов та ін. – Черкаси : Черкаський нац. ун-т. ім. Б. Хмельницького, 2011. – Вип.4. – С.131-132.
26. Кубриш Н. Образ Т.Г. Шевченка у скульптурі Івана Кавалерідзе: від реалізму до модернізму / Н. Кубриш // Українське мистецтво : матеріали, дослідження, рецензії : зб. наук. праць – К. : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2007. – Вип.7. – С.70-75.
27. Кучменко Е.М. Національно-культурне життя в Україні (1917-1920 рр.) / Е.М. Кучменко. – К. : Знання, 1999. – С.10.
28. Нестуля О.О. Визвольні змагання українського народу і охорона пам'яток культури: 1917-1920 рр. / О.О. Нестуля ; Полтавське наук. товариство краєзн. та ін. – Полтава, 1993. – 90 с.
29. Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії) / Олексій Нестуля. – Полтава, 1994. – 238 с.
30. Рудий Г.Я. Охорона і збереження пам'яток історії та культури в Україні (за матеріалами української періодики 1917-1941 рр.) / Г.Я. Рудий. – К. : Інститут історії України НАН України, 2011. – 204 с.
31. Хвиля А. Пам'ятник Т.Г. Шевченкові : історичний нарис про будівництво пам'ятника Т.Г. Шевченкові / Андрій Хвиля – К. : Мистецтво, 1934. – 62 с.: іл.

The article attempts to build a monument to Taras Shevchenko in Kiev, involving both government agencies and the public. Analyzes different committees meeting on the subject, and opening monuments Kobzar outside the capital.

Key words: TG Shevchenko monument, "Unity Committee to erect a monument T. Shevchenko Kyiv", Kyiv city council, commission, periodicals.

Отримано: 15.03.2012